

**«СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ» ТА КУЛЬТУРА КИЇВСЬКОЇ РУСІ У
НАУКОВИХ СТУДІЯХ М.О. МАКСИМОВИЧА**

У статті висвітлюється внесок Михайла Максимовича (1804 – 1873) у вивчення історії та культури Київської Русі на прикладі інтерпретації вченим «Слова о полку Ігоревім» – визначної пам'ятки східнослов'янського письменства XII століття.

Ключові слова: Михайло Максимович, Київська Русь, «Слово о полку Ігоревім», співець Боян, рицарська поезія.

З-поміж багатьох чинників формування національної ідентичності чи не найголовнішим є пошук опори у власній історичній поезії й епічній традиції. Найчастіше пошук коренів ідентичності у вигляді архітексту зводиться – за інерцією класичної поетики, в якій епічний жанр вважається найціннішим – до пошуку стародавнього «національного» або «народного» епосу. Ідеальна функція/цінність епосу як голосу самого народу тісно поєднується з прагненням спільноти до самоствердження [44, с. 20-21].

У формуванні української, так само як і російської ідентичностей важливу роль відіграло відкриття і довге, аж до тепер, літературне буття в культурному просторі обох країн «Слова о полку Ігоревім».

Оминаючи питання про початок і подальший розвій дискусій щодо автентичності. «Слова» спробуємо простежити, в контексті інтерпретації цієї пам'ятки М.О. Максимовичем як скоро воно було пристосовано до національних потреб, зокрема, стало одним із символів «народності» та використано в боротьбі ранньомодерних націоналізмів за києво-руську спадщину.

В російській літературі переклади «Слова» мовою доступною для широкого кола читачів з'являються від 1803 р. М.М. Карамзін першим використав «Слово» у створеному ним курсі російської історії і був родоначальником історичної критики цієї пам'ятки. На його думку, цей твір було створено в XII ст. якимось мирянином: «ибо монах не дозволил бы себе говорить о богах языческих, и приписывать им действия естественные. Вероятно, что он в разсуждении слога, оборотов, сравнений, есть подражание древнейшим Русским сказкам о делах князей и богатырей ... К несчастью, песни Бояновы и конечно многих иных Стихотворцев исчезли в пространстве семи или осьми веков, большею частию памятных бедствиями России: меч истреблял людей, огонь здания и хартии» [18, с.475].

До аналізу «Слова», за словами М.С. Грушевського, «скоро було приложено нові ідеї народності, пересажені на східнослов'янський ґрунт і особливо живо прийняті серед українців. Вираз їм дав М.О. Максимович, котрий в ряді праць розвинув тезу, вже перед ним зазначену Калайдовичем і Полєвим, про українську стихію в «Слові» [8, с.165]. Під «українською стихією» Грушевський тут має на увазі висловлювані у науковій літературі судження про те що ця пам'ятка була створена на українських землях.

Початки цілеспрямованих студій Михайло Максимовича над «Словом» слід віднести до 1833 р. Будучи тоді ад'юнктом кафедри ботаніки Московського університету він підготував рецензію на переклад цієї пам'ятки російською мовою О.Ф. Вельтмана [30, с.89 – 96]. Вона й визначила основний напрям майбутньої роботи вченого. Вже через три роки він опублікував у поважному «Журнале Министерства Народного просвещения» на цю тему три статті [31]. Називаючи «Слово» «началом южно-русской поэзии, которая потом звучала и звучит еще в думах бандуристов и многих песнях украинских», Максимович першим виявив його зв'язок з українськими народними думами і народною творчістю. То була його найбільш повна робота, у якій він виявив дві мовні стихії «Слова» – книжної і народної. За визнанням одного із

найавторитетнішого дослідника цієї пам'ятки другої половини XX ст. – О.О. Зиміна, у цій праці Максимович найближче наблизився до розуміння самої сутності мовного ладу «Слова» [12, с.293].

1837 р. М.О. Максимович опублікував оригінальний текст твору з власними поправками, вмістивши також свій російський прозовий переклад [37]. Наукова критика зустріла його переважно співчутливо. Проте, знайшлися і недоброзичливі відгуки. Так, видавець журналу «Библиотека для чтения» О.І. Сенковський (1800 – 1853), який ще від 1834 р. вступив у полеміку про «Слово», у своїй рецензії на Максимовичів переклад «Слова» ущипливо зауважував: «Я люблю такие заглавия книг, каково в этом переводе «Песни о полку Игореве»: нет ничего яснее, как если автор скажет на первой странице все, что знает и чего не знает. Я не вижу ни одного русского филолога, окинув взором всех, в том числе и себя, который был бы в состоянии сказать наверне, на каком языке писана эта песнь и какого столетия она произведение: а киевский переводчик решил простым заглавным листом. Что она сочинение двенадцатого века и писана на древнем русском языке!... Нам кажется, любители словесности будут в большом затруднении. «Слово о полку Игореве» изъясняли первые издатели его, потом Шишков, Пожарский, Калайдович, Кармазин, Грамматин, Полевой, Вельтман, и каждый предлагал иные чтения и приводил доказательства своих чтений. Всего вернее было бы обратиться с подобною просьбою к тому Карпато-Росу или Сербу, как из всего видно, хорошему латиннику, который сочинил это Слово» [42, с.35 – 36].

«Слово о полку Игоревім» було в очах Максимовича оригінальною пам'яткою, створеною наприкінці XII ст. у Південній Русі. У цьому творі, вмотивовував дослідник, «певец Игоря возводит народную изустную поэзию на степень образования письменного, на степень искусства. Он поэт родившийся в веке изустной поэзии, полный песнями и верованиями своего народа, но он вместе и поэт грамотный, причастный высшим понятиям своего времени; он поэт-писатель. Его песня полна еще всею искренностью и красотой народной поэзии, но она есть уже сочинение написанное – в этом и состоит ее значительность в развитии народной Русской поэзии» [29, с.483]. Розглядаючи літературно-художні прийоми автора «Слова», Максимович продемонстрував їх народний характер паралелями з українського та російського фольклору.

Цю тезу підтримав авторитетний тоді літературний критик В.Г. Белінський. У своєму огляді нових літературних праць, вміщеному на сторінках журналу «Отечественные записки» (1841, № 11) він відзначив, що в мові «Слова», у змальованій в ньому картині громадянського побуту та дусі богатирської звияги простежуються риси малоросійського життя і можна добачати спорідненість «Слова» з козацькими думами: «Оно носит на себе отпечаток поэтического и человеческого духа южной Руси, еще не знавшей варварского ярма татарщины, чуждой грубости и дикости северной Руси» [5, с.19]. Такої ж думки дотримувався і професор-словесник Московського університету О.М. Бодянский [3, 478 – 491].

Натомість, М.П. Погодін вважав «Слово» фрагментом великої скандинавської саги про всі події на Русі, із якої було втрачено початок [38, с.1232]. Полемізуючи з такою постановкою питання Максимович доводив, що в художньому відношенні: «песнь Игорю представляет целое стройное создание, и я не могу согласиться с тобою считать ее отрывком большой Саги о всех Русских происшествиях, из которой выключено начало. Такую мысль внушают тебе слова в начале песни: «от старого Владимира до нынешнего Игоря»; между тем как ты не нашел ни слова о Владимире и его предшественниках. О предшественниках, т.е. об Рюрике, вещем Олеге, Игоре, конечно нет ни слова, потому что и не предполагено. Но в песни Игорю вся 6-я глава (по моему делению) посвящена воспоминанию о прежних князях. Там воспомнаны и Ярослав и Мономах, и Олег, ковавший крамолу мечем, и Борис Вячеславич, положенный славою на зеленом ковре земли. После возвания к современным князьям вступиться за землю Русскую, за раны Игоревы, певец опять предается воспоминаниям» [29, с.485]. Отож назвати «Слово» сагою, доводив Максимович, немає жодних підстав. Так само як немає підстав вважати, що у Давній Русі окрім духовенства, як гадав М.П. Погодін, писати було нікому.

Запропонована Максимовичем методика порівняння «Слова» з пісенним матеріалом та фольклором була новаторською для свого часу. Вона широко використовувалася пізніше й іншими дослідниками, які висвітлювали зв'язки «Слова» з поезією не тільки східного, але й південного і західного слов'янства. Для цього залюбки ними залучалися підроблені болгарські пісні Верковича, фальшовані Срезневським українські думи та сумнівного походження «Краледворський рукопис» [23, с.521 – 543]. У передмові до свого прозового перекладу «Слова о полку Ігоревім» чеською мовою В. Ганка писав: «Язык подлинника сей Песни великолепен и крепок, делает переход из Славянского в старый Русский; потому распознается очевидно не токмо от старших частей Священного Писания, но и от самого Летописца Нестора. Кто бы хотел Царедворскую рукопись Старо-Чешскую с Игоревым сравнивать, наверно бы нашел много сходства, не токмо в словных выражениях, но более того в самом духе древности и мышления» [22, с.3 – 4]. Симптоматично, що п'яте видання Краледворського рукопису, що було опубліковано в Празі у 1838 р. з'явилося під однією обкладинкою разом зі «Словом о полку Ігоревім».

Серед джерел, яким користувався автор «Слова о полку Ігоревім» М.О. Максимович добачав твори співця Бояна. Він спробував виявити їх символічно-художній зміст та встановити хронологічні рамки, на які припадала творчість цієї загадкової особистості. Перші дослідники «Слова» вважали, що Боян жив і творив ще в язичницькі часи, задовго до утвердження християнства на Русі. М.О. Максимович звернув увагу на ту обставину, що Боян оспівував міжусобиці Ярослава і Мстислава Володимировичів, а також діяльність онука Ярослава Мудрого – князя Романа Святославича: «Вот три князя, про которых мы знаем из Игоревой Песни, что об них пел Боян по сказанью или преданью пружних времен об усобице. И так, все бывшее до смерти Романа в 1079 году было для Бояна уже прошедшим; следовательно, он жил и пел позднее 1080 года» [28, с.227]. Вчений зауважив, що автор «Слова о полку Ігоревім» не раз цитує Боянові пісні. Перша з цитат вміщена на самому початку твору: «Не леполи ли ны бяшетъ, братие, начати старими словесы трудных повестий о полку Игореве, Игоря Святославича ! начати же ся той песни по былинам сего времени, а не по замышлению Бояню. Боянь бо вещий, аще кому хотяше песни творити, то растекашется мыслию по древу, серым волком по земли, сизым орлом под облакы» [16, с.1 – 4]. Боян виступає у «Слові» мудрим і віщим, майстерним співцем.

Максимович доводив, що його муза надихала автора «Слова». Саме цій поетичній його любові до «солов'я давніх часів» й зобов'язана наша історія поезії тим, що у ній збереглася пам'ять про Бояна та зразки його «старих словес» і згадки про князів, про яких він складав свої пісні.

Розкриваючи ідейну основу «Слова о полку Ігоревім», М.О. Максимович, зокрема, проникливо вказував: «отличительный характер одного состоит в соединении двух главнейших начал: любви к земле Русской и ее славе, и веры в жизнь природы и глубокого с нею сочувствия (виділено М.О. Максимовичем – Авт.) Два начала сии суть основания и господствующие в духе поэзии Певца Игоря: из них уже проистекают, или ими проникнуты, или под их господством раскрываются другие виды любви и веры, другие чувства и понятия ...Любовь к Русской земле и ее славе есть перове, главнейшее начало в Песни Игоря. Из сего-то родника, из сей общественной, родинной любви проистекают: во-первых, разлитой по всей песни ратный дух, соединенный с мстительным чувством к поганым половцам; во-вторых любовь к минувшему, воспоминания о прежних князьях русской славы и силы; в-третьих дух скорби и гнева на междоусобия и крамолы удельных князей, столь бедственные для Русской земли и недостойные прежней славы ее; в-четвертых, грустный тон целой Песни, который отзывается и в двух последних главах ее, где он (по освобождении Игоря) вообще переменяется на радостное движение. – Сею главною, родинною любовью усилена личная любовь Певца к героям его Песни» [31, Ч.Х, с.19]. Ці спостереження дозволили М.О. Максимовичу, здається, вперше пов'язати «Слово о Полку Ігоревім» з рицарською поезією і поставити питання про рицарство на Русі.

Рицарство традиційно вважається суто західноєвропейським явищем. Однак, його

глибокі і давні коріння були вигодувані, за образним висловом Франко Кардіні, степним чорноземом й, «вітер степів гуде у гіллях дерева середньовічного рицарства» [19, с.61]. Ідеологія рицарства своїми коріннями сягає в глибини самосвідомості варварських народів середньовічної Європи з притаманним їм культом вождя, особистої відданості і воєнної відваги. Уявлення про честь князя-язичника, що формувалася з часу появи у східнослов'янському суспільстві воєнних співтовариств, відбивають наступні слова Святослава Ігоревича: «...ми не якісь там ремісники, що добувають засоби для існування трудами рук своїх, а мужі крові, які зброєю перемагають ворога» [10, с.57]. Як бачимо, для Святослава честь пов'язана з кров'ю, пролитаю у війнах і грабунках. Мужність на війні залишалась чи не найбільшою чеснотою й для християнського князя. Характерними у цьому відношенні є літописні прославляння воїнської доблесті князів. Найважливішими елементами «рицарської» конструкції ідеальної князівської поведінки була особиста мужність на війні та полюванні. Глибоку закоріненість подібних уявлень в ментальних установках східних слов'ян відбиває семантичний, зі знаком ототожнення, ряд: «поле брані» – «поле честі». Поняття честі було центральним в рицарському епосі – стилі життя провідної верстви суспільства й прийнятій нею ієрархії цінностей, що визначала модель соціального орієнтованої поведінки [35, с.26].

Максимович підготував працю, присвячену філологічній критиці «Слова». У цьому неопублікованому творі він доводив, що «язык Игоревоу Песни есть живое сочетание книжного церковнославянского языка, принятого Русью вместе с христианством и народного южнорусского языка, которым Киевская Русь говорила искони, и который поныне состоит в наречии Малороссийском» [33, 22 – 23]. П. Куліш також дотримувався думки про «однородство» українського історичного епосу зі «Словом»: «Положим, что «Слово о Полку Игореве» есть произведение, независящее от дум, – зазначав П. Куліш, – но способность южнорусского племени к эпическому творчеству не могла пробудиться только с возрождением княжеских дружин под формами казачества. Существова в эту эпоху, она должна была существовать и в эпохи отдаленнейшие... Если же при жизни казаков об их подвигах уже слагались думы, то почему было князьям не получать подобной хвалы от современных им Боянов?» [25, с.195].

Завдяки працям М.О. Максимовича, як зауважував М.С. Грушевський, якийсь час було загальноприйнято між істориками літератури, як великоруськими так і інших народностей, трактувати «Слово» як пам'ятку яскраво українську, зрозумілу тільки на ґрунті українського характеру і поезії. Так, послідовником Максимовича був знаний російський вчений Ф.І. Буслаєв (1819 – 1897), який вніс вагомий вклад у вивчення міфології «Слова» і його зв'язку із народною поезією. Слідом за Максимовичем він вияв близьку його спорідненість з українською народною усно-поетичною творчістю [5, с.19 – 36].

Ця, привнесена Максимовичем у славістику українська стихія «Слова», мовлячи словами М.С. Грушевського, тоді «ще не оцінювалась як політичний «козир», котрий належало тим чи іншим способом вирвати з українських рук, як щиро висловлювалися потім деякі великоросійські вчені» [8, с.167]. Так, російський дослідник Є.В. Барсов наприкінці ХІХ ст. вже стверджував, що «Слово» написано «на том южно-русском языке, который не представлял характера областного, и из которого развился не только язык малороссийский, но и великороссийский» [1, с.121].

Не міг оминати увагою М.О. Максимович і питання про автора «Слова о полку Игоревім». Воно було поставлено одночасно з відкриттям і публікацією тексту. Як і більшість тогочасних дослідників, Максимович вважав, що автором «Слова» був сучасник і, можливо, очевидець змальованих у ньому подій, особою близькою до героя свого твору. У своїй, адресованій М.П. Погодіну статті «О народной исторической поэзии в Древней Руси», вперше опублікованій 1845 р. в часописі «Москвитянин» (№ 3; № 7), Максимович, зокрема, вмотивовував, що автор твору, «не был только современником своего героя, но вероятно принадлежал к его дружине и участвовал в его ополчении; к такому заключению приводит все в его песни: и его любовь к Игорю, и яркая обрисовка современных князей особенно величание отца Ярославина и живая скорбь об упадающей Руси, выражающаяся то воспоминаниями о прежних князях русской силы и славы, то укоризнами князьям междоусобствующим, наконец

некоторые обмовки и такие подробности, как например: *серебряные берега Донца*, или оборот: *что ми шумит, что ми звенит давеча рано перед зарями!*». Песнь Игорю могла выйти только из под пера современника, личностью своею близкого к своему герою»[29, с.484].

Приймаючи цю гадку Максимовича, М. Головін спробував конкретизувати постать співця Ігоря. Він, зокрема, стверджував, що той, безсумнівно, був підданим князя Ігоря. Після смерті останнього він залишився при його дітях Романі, Володимирі і Святославі. Після трагічної загибелі в 1205 р. галицького князя Романа Мстиславича Ігоревичі захопили Галич і стали володарювати у ньому. Відтак й Ігорів співець, стверджує М. Головін, перебрався з ними до Галича, де його називали «премудрим книжником» Тимофієм [7, с.28 – 30]. Проте літописні відомості про Тимофія обмежуються лише короткою згадкою про те, що він був родом із Києва і блискучим оратором-приточником: «Бе бо Тимофей в Галиче преоудръ книжник, отечество имея во граде Кыеве притчею рече»[15, с.722]. Його мова носить, як зауважують сучасні дослідники, церковно-абстрактний характер, а теми, які він піднімає – суто християнсько-догматичні й есхатологічні [4, с.195 – 196]. М.О. Максимович, який добре знав давньоруські літописи не міг не помітити різкої різниці між манерою висловлювань «премудрого книжника» із Галича і життєстверджуючим, проникнутим світлом і любові до всього земного автора «Слова про Ігорів похід».

В шерензі гаданих авторів «Слова» чільне місце посідає, згадуваний в Галицько-Волинському літописі близько 1241 р. «славутний співець» на ймення Мітуса. Оповідуючи про захоплення військами Данила Галицького Перемишля, літописець сповіщає про те, що захопивши місто, галицький дворецький Андрій з-поміж інших трофеїв захопив, «словоутного певца Митусу, древле за гордость не восхотевша служити князю Данилу, раздраного акы связаного приведоша, сиречь яко же рече приточник, боуесть дому твоего скрушиться, бобр и волк и язвець снедятся, си же притчею речена быша»[15, с.794].

М.О. Максимович не спокусився на цій хисткій основі ототожнити літописного Мітусу з автором «Слова о полку Ігоревім».

1861 р. у червневому числі журналу «Основа» він опублікував невелику, але ґрунтовну замітку, присвячену джерелознавчому аналізу наведеної літописної звістки. «Не знаю, – зізнається автор, – кому первому из русских ученых принадлежит мнение, давно принятое многими, что словутный певец Митуса, упоминаемый Волынской летописью под 1241 годом, был песнетворец, подобно Бояну и певцу Игоря Святославича. Но из сказаний Волынской летописи напрасно, мне кажется, выведено такое заключение; скорее следовало принять, что помянутый Митуса (т.е. Дмитрий) был знаменитый в свое время церковный певец, принадлежавший к певчим владыки Перемышльского, но не хотевший прежде поступить в певчие князя Данилы Романовича» [34, с.19]. Висловлена вченим думка загалом витримала випробування часом.

У пізніших працях науковців було встановлено, що літописне ім'я «Мітуса» походить не від християнського імені Дмитра, а від спеціального терміну «мітуспіви» (антифони). Цей вид вокального мистецтва вимагав уміння управляти хором: «Антифонное пение в церкви на два клироса обозначалось термином *митуспевание*». «Митуспевание», вероятно, сопровождалось определенными телодвижениями самого хорега, главного певца – регента. ... При отсутствии нотного письма, оно, долгое время заменялось так называемой хирономией (следовало бы сказать и педономией), когда голосовщик наглядно живописал разнообразные движения напевов. Телесные движения должны были заметно бросаться в глаза, так как служили руководящим началом для хора, и могли представляться иногда не в очень почтенном виде. Отсюда и значение слова «митушати», дожившего до наших дней в украинской и белорусской речи. Основное значение его – переменность действия с оттенком ритмичности»[43, с.172]. Таким чином, заперечення М.О. Максимовича проти спроб провести паралелі між «славутним співецем» з Перемишля і автором «Слова о полку Ігоревім» виявилися слушними. Висловлене ним припущення вважати Мітусу церковним співаком Перемишльського єпископа дало поштовх до подальших студій у цьому напрямі і встановити, що останній був ще й хормейстером, диригентом або регентом хору.

Максимович займався «Словом» майже сорок років свого життя. Як згадував Є.В. Барсов, «нам пришлось видеть, каким одушевлением и каким огнем, уже в глубокой старости, озарялся взор Максимовича, когда заходила с ним речь о «Слове»; казалось, вместе с ним воплощалась в его душе вся Киевская Русь; казалось, в эту минуту он молодел и горел пылом юного сердца» [1, с.74]. Так само і А.М. Пипін, зазначаючи, що «Слово о полку Игореве» було в очах Максимовича пам'ятником спеціально южно-руським, через що, він з особливою любов'ю «занимався изучением этого единственного поэтического остатка нашей древности и никто до него не сумел указать его внутренней связи с чувством и образами еще живущей поэзии народной, и именно украинской. Наконец, Максимович перевел его на малорусский язык, чтобы возратить новому народу полу-книжное создание его предков» [40, с.35].

М.О. Максимович здійснив поетичний переспів цієї пам'ятки українською мовою, який був опублікований в 1857 р. Він зізнавався, що переклав Ігореву Пісню мовою і складом українських пісень, які перебувають з нею у найближчій і безпосередній спорідненості. Максимовичів переклад знайшов схвальний відгук тогочасної преси [21, с.181 – 182; 41, с.668 – 669] та багатьох сучасних фахівців [26, 6 – 21; 36, с.62 – 68].

Оцінюючи внесок Максимовича у дослідження «Слова» слід зазначити, що він визначається не тільки і не стільки філологічною критикою тексту, його перекладами на російську та українську мови. Заслугою Максимовича у вивченні «Слова» було те, що він розробив виважену програму його дослідження, яка передбачала його вивчення у сукупності із іншими пам'ятниками давньоруської, української та російської словесності. Цієї програми дотримувалися більшість дослідників наступного часу. Він наблизився до розуміння самої сутності мовного ладу «Слова», подав, нехай і мозаїчну, але вельми яскраву інтерпретацію багатьох історичних подій і культурних явищ Київської Русі. Зокрема, встановив наявність на Русі народно-поетичної школи співця Бояна, визначив склад професійних занять, згаданого у літописі «премудрого книжника» Тимофія та «словутного співця» Мітуса. М.О. Максимович уклав Словник «Слова про Ігорів похід» [14], який уможливив подальші студії над твором. Розкрив провідну ідею твору і виявив його зв'язок з рицарською поезією та вперше обґрунтував питання про побутування рицарських ідеалів в Київській Русі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Барсов Е.В. Слово о полку Игореве как художественный памятник Киевской дружинной Руси / Е.В.Барсов. – М., 1887. – Т. 1. – 212 с.
2. Белинский В.Г. Русская народная поэзия / В.Г.Белинский // Отечественные записки, 1841. – № 11. Критика – С. 5 – 18.
3. Бодянский О.М. Рассмотрение различных мнений о древнем языке северных и южных руссов / О.М. Бодянский // Ученые записки Московского университета за 1835 – 1836 гг. – Кн. IX. – С.478 – 491.
4. Брайчевський М.Ю. Автор «Слова о полку Ігоревім» та культура Київської Русі / М.Ю.Брайчевський / Упорядник Ю.В. Павленко. – К., 2005. – 552 с.
5. Буслаев Ф.И. Об эпических выражениях украинской поэзии / Ф.И.Буслаев //Московитянин, 1850. – Ч. 5. – № 18. – С. 19 – 36.
6. Владимиров П.В. Слово о полку Игореве / П.В. Владимиров. – К., 1894. – Вып. первый. – 276 с.
7. Головин Н. Примечания на «Слово о полку Игореве» / Н. Головин. – М., 1846. – 117 с.
8. Грушевський М. Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. / М.Грушевський. – К.,1993. – Т. 2. – 264 с. («Літературні пам'ятки України»)
9. Данилов В.В. М.А. Максимович в работе над «Словом о полку Игореве» / В.В.Данилов //Слово о полку Игореве /Сб. статей и исследований под ред. члена-корреспондента АН СССР В.П. Адриановой-Перетц. – М.;Л.: Изд-во АН СССР, 1950. – С. 283 – 293.
10. Диакон Лев. История. – М.:Наука, 1988. – 239 с.
11. Єфремов С. Максимович в історії української самосвідомості / С.Єфремов //Записки

- Історико-філологічного відділу ВУАН. – К., 1927. Кн. XVI. – С. 3 – 17.
12. Зимин А.А. Слово о полку Игореве / А.А.Зимин. – СПб., 2006. – 394 с.
13. Институт рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. – Ф.1. – Спр. 681. – Арк. 1 – 29.
14. Институт рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. – Ф.1, Спр № 1643. – 83 арк.
15. Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей – М., 1981. 2-е изд. – Т. 2. – 938 стб.
16. Ироическая песнь о походе на половцев удельного князя Новгорода-Северского Игоря Святославича, писанная старинным русским языком в исходе XII столетия с переложением на употребляемое ныне наречие. — М., 1800. – 47 с.
17. Калайдович К.Ф. Опыт решения вопроса на каком языке писана Песнь о полку Игоря / К.Ф. Калайдович // Труды Общества любителей российской словесности при Московском университете. – М., 1818. – Ч. XI. – С. 7 – 28.
18. Карамзин Н.М. Несколько слов о русской литературе (Письмо в «Зритель» о русской литературе) / Н.М. Карамзин // Карамзин Н.Н. Сочинения в двух томах. – Л., 1984. – Т. 2. – С. 90 – 93.
19. Кардини Ф. Истоки средневекового рыцарства / Ф. Кардини. – М., 1987. – 214 с.
20. Катков М.Н. [Рец. на кн.: М. Максимович. История древней русской словесности] // Отечественные записки, 1840. – Т. IX. – С. 71 – 72.
21. Киевские Губернские Ведомости, 29 июня 1857. – № 26.
22. Краледворская рукопис и Слово о пълку Игорев□. – Прага, 1838. – 75 с.
23. Кораблев В.Н. Ганка и его «Краледворская рукопись» / В.Н. Кораблев // Известия АН СССР: Отделение общественных наук, 1932. – № 6. – С. 521 – 543.
24. Коялович М.О. История русского самосознания по историческим памятникам и научным сочинениям / М.О. Коялович. – СПб., 1901. (издание третье, без перемен). – 594 с.
25. Кулиш П. Записки о Южной Руси / П. Кулиш. – СПб., 1856. – Т. 1.—366 с.
26. Маслов С.І. „Слово о полку Ігоревім” і його художні переклади XIX – XX ст. / С.І.Маслов // «Слово о полку Ігореве» в українських художніх перекладах та переспівах XIX – XX ст. – К., 1953. – С. 6 – 21.
27. Максимович М.А. Воспоминания о Тимковских / М.А. Максимович // Киевская Старина, 1898. – Т.63 (ноябрь). – С. 254 – 272.
28. Максимович М. Спор о вещем Бояне / М. Максимович // Киевская Старина, 1898. – Т.6. – С.222 – 253.
29. Максимович М. О народной исторической поэзии в Древней Руси (Письма к М.П. Погодину) / М. Максимович // Максимович М.А. Собрание сочинений. – К., 1880. – Т. 3: Языкознание. История словесности. – С. 480 – 497.
30. Максимович М. О «Слове о полку Игореве». Перевод А.Ф. Вельтмана [Рец.] / М.Максимович // «Молва», 1833. – Ч.1, № 23/24. – С. 89 – 96.
31. Максимович М.А. Песнь о полку Игореве: Из лекций о русской словесности, читанных в 1835 г. в университете св. В. Владимира / М.А.Максимович // Журнал министерства народного просвещения, 1836, Ч.Х. – С. 1–22; 439 – 471; 1837. – Ч.ХІІІ. – С.29 – 58.
32. Максимович М.А. Из лекций о русской словесности, читанных в 1835 г. в университете св. Владимира / М.А. Максимович // Журнал министерства народного просвещения, 1836, Ч. Х. – С. 439 – 461.
33. Максимович М. Филологическая критика текста «Слова о полку Игореве» / М.Максимович // Институт рукопису Національної бібліотеки України ім.В.І. Вернадського. – Ф. І., Справа 573.—63 Арк.
34. Максимович М. Заметка о славутном певце Митусе (упоминаемом в Волынской Летописи под 1241 годом) / М.Максимович // Основа, 1861. – №6. – С. 13 – 21.
35. Оссовская М. Рыцарь и буржуа: Исследования по истории морали / М.Оссовская. – М., 1987. – 189 с.

36. Переводы «Слова» и литература на нем на языках народов мира. Украинский язык //Энциклопедия «Слова о полку Игореве». – СПб.: Дмитрий Буланин, 1995. – Т. 4. – С. 62 – 68.
37. Песнь о полку Игореве, сложенная в конце ХП века, на древнем русском языке /Изд. с пер. на нынешний русский язык проф. русской словесности М. Максимовичем для своих слушателей. – К., 1837 – 49 с.
38. Погодин М.П. Древняя русская история до монгольского ига / М.П. Погодин. – М., 1872. – Т. 2. – 1361 с.
39. Полевой Н. История русского народа / Н. Полевой. – М., 1830. – Т. 2. – 472 с.
40. Пыпин А.Н. История русской этнографии / А.Н. Пыпин. – СПб., 1891. – Т. III. Этнография малорусская. – 425 с.
41. Русский Инвалид: газета военная, литературная и политическая, 1857. – № 161.
42. Сенковский О. [Рец. на кн.: «Песнь о полку Игореве». Изд. М. Максимовичем] // Библиотека для чтения, 1837. – Т. 24, отд.6. – С. 35 – 36.
43. Сидоров Н.П. К вопросу об авторах «Слова о полку Игореве» / Н.П.Сидоров //Слово о полку Игореве /Сб. исследований и статей под ред. В.П. Адриановой-Перетц. – М.;Л., 1950. – С.164 – 174.
44. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність /Переклад з англійської П. Тарашука. – К.: Основи, 1994. – 223 с.

Шевченко Н.А. «Слово о полку Игореве» и культура Киевской Руси в научных трудах М.А. Максимовича.

В статье раскрывается вклад Михаила Максимовича (1804 – 1873) в изучение истории и культуры Киевской Руси на примере интерпретации ученым «Слова о полку Игореве» – выдающегося памятника восточнославянской письменности XII века.

Ключевые слова: Михаил Максимович, Киевская Русь, «Слово о полку Игореве», певец Боян, рыцарская поэзия.

Shevchenko N.O. «The Tale of Igor’s Campaign» and culture of Kyivan Rus in scientific studies of M.O. Maksymovych.

The article highlights the contribution of Mykhailo Maksymovych (1804 - 1873) in the study of history and culture of Kyivan Rus with the example of scientists’ interpretation of “ The Tale of Igor’s Campaign” - emblematic sight of East Slavic literature of XII century .

Keywords: Mykhailo Maksymovych, Kyivan Rus, “ The Tale of Igor’s Campaign”, Boyan bard, knightly poetry, culture of medieval Central and Eastern Europe

Одержано 10.02.2013